

Toen Reve nog Van het Reve was

Henk Romijn Meijer

bron

Henk Romijn Meijer, *Toen Reve nog Van het Reve was*. Uitgeverij Joost Nijsen, Amsterdam 1985.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/romi004toen01_01/colofon.htm

© 2003 dbnl / Henk Romijn Meijer & Hanny Michaelis

Ja, zo was het wel ongeveer

Er zijn waarschijnlijk weinig schrijvers die in hun werk zo gul omspringen met ontboezemingen over hun persoonlijke situatie als Gerard Reve. Zijn ‘geliefd publiek’ komt niet alleen aan de weet hoe hij denkt over religie, erotiek, politiek en veel wat daarmee verband houdt, maar ook met wie hij zijn leven deelt, hoe hij zijn dagen doorbrengt, welke mensen hij ontmoet en wat hij van hen vindt, welk voedsel zijn voorkeur heeft en door welke herinneringen hij wordt bezocht (in beide betekenissen van het woord). Wie daar nog niet genoeg aan heeft, kan terecht bij de ontelbare interviews waaraan hij zich met verbazingwekkende bereidwilligheid blijft onderwerpen. Op grond daarvan zou men zich kunnen afvragen of het zin heeft dat een ander het allemaal nog eens dunnetjes komt overdoen. Eerlijk gezegd denk ik om allerlei redenen van wel.

Ten eerste hoeft de voorstelling die iemand van zichzelf heeft of aan de buitenwereld toont, lang niet altijd samen te vallen met de indruk die hij op anderen maakt. Dat geldt eens te meer voor een schrijver als Reve die er, aangespoord door een barokke fantasie en een niet minder barok gevoel voor humor, een bijna satanisch behagen in scheidt, mensen op een dwaalspoor te brengen

door zich te omspinnen met een web waarin feiten en verzinsels kunstig zijn verweven tot een moeilijk te ontraadselen geheel.

Ten tweede betreft het in dit geval geen willekeurige babbelkous die zich interessant probeert te maken op rekening van andermans roem, maar een schrijver van naam met een solide literaire reputatie.

Daaruit vloeit onmiddellijk de derde reden voort: de lezers worden niet onthaald op een ratjetoe van leutige voorvallen en dubieuze achterklap noch op de aan blinde bewondering ontlokte lofzangen die even welgemeend als dodelijk vervelend zijn. Ze maken daarentegen kennis met een heldere en in veel opzichten verhelderende visie op Reve als mens en schrijver. Dat lijkt me, vooral als het gaat om een figuur die de scheiding tussen zijn persoon, zijn levensomstandigheden en zijn werk welbewust heeft neergehaald, de enig juiste benadering. Loze complimenten of goedkope roddelpraat, die veel 'herinneringen aan...' onverteerbaar maken, komen in dit boekje niet voor. Uit een schijnbaar luchtig van de hak op de tak springend relaas, waarbij lakonieke humor, bedachtzame waardering en kritische nuchterheid elkaar in evenwicht houden, ontwikkelt zich een genuanceerd en soms verrassend portret dat - voor zover ik me tot oordelen bevoegd mag achten - recht doet aan het bizarre origineel. Dat de accenten net even anders worden gelegd en de contouren wat minder zwaar zijn aangezet dan men van Reve zelf gewend is,

tast de herkenbaarheid op geen enkele manier aan.

De vierde reden waarom deze terugblik althans in mijn ogen de moeite van het lezen dubbel en dwars loont, heeft te maken met Henk Romijn Meijer zelf. In tegenstelling tot Reve is hij allesbehalve scheutig met onthullingen van persoonlijke aard. Hoewel hij ook ditmaal niet meer over zichzelf loslaat dan strikt noodzakelijk is voor het doel dat hij zich heeft gesteld, komt hij voldoende uit de verf om te kunnen spreken van een dubbelportret. De lezers van Reve en die van Romijn Meijer, aangenomen dat het om twee gescheiden categorieën zou gaan, zullen er ongetwijfeld veel plezier aan beleven.

Het kan niet de bedoeling zijn dat ik deze gelegenheid misbruik door op mijn beurt in herinneringen aan de beide schrijvers los te barsten, al was het alleen maar omdat dit boekje zo overtuigend voor zichzelf spreekt dat het elke toevoeging van mijn kant overbodig maakt.

Onder het lezen betrapte ik me herhaaldelijk op de gedachte: ja, zo was het wel ongeveer. Dat slaat ook op de - terecht tot een minimum beperkte - plaatsen waar ik mezelf tegenkom. Alleen bij de passage die er op zinspeelt dat Reve destijds voor mij de enige schrijver was, keek ik een tikje verbaasd. Het is waar dat ik voor Reve als schrijver grote bewondering had (die is trouwens niet geslonken), maar die had en heb ik in niet mindere mate voor W.F. Hermans. In de periode die Romijn Meijer terugroept, zag ik hen als de enige jonge Neder-

landse schrijvers van internationale betekenis. Daarom noemde ik hen toen steevast nadrukkelijk in één adem.

De titel van dit boekje is een parafrase op het vroeger (nu misschien nog wel) overbekende kinderliedje *Toen onze mops een mopsje was, was 't aardig om te zien, nu bromt hij alle dagen en bijt nog bovendien*. In hoeverre het laatste op Reve van toepassing is, wil ik in het midden laten. Wel schiet me te binnen dat hij dat zelfde liedje meer dan dertig jaar geleden te pas en te onpas onberispelijk ten beste placht te geven door met zijn nagels ritmisch op zijn gebit te roffelen waarbij het beurtelings vernauwen en verwijden van de mondholte voor de melodie zorgde. Het deed me altijd denken aan Tristram Shandy's uncle Toby, 'whistling *Lillabullero*' in voor- en tegenspoed (pas na jaren ben ik er achter gekomen dat de World Service van de BBC met dat wijsje zijn nieuwsuitzendingen aankondigt). Hoe dan ook blijft het een weergaloos knappe prestatie van iemand die nog altijd niet bij machte is om zelfs maar het eenvoudigste deuntje anders dan in atonale versie na te zingen. Vrienden en kennissen hebben er meer dan eens verستeld van gestaan en bij de tandarts was het een steeds terugkerend verzoeknummer. Ik ben me er pijnlijk van bewust dat ik door dit te vermelden het risico loop zonder pardon te worden ingedeeld bij de babbelkousen over wie ik me zo juist met gestrengheid heb uitgelaten. Als Henk Romijn Meijer zijn herinneringen anders zou hebben genoemd, was deze irrelevante anek-

dote, die met Reve's schrijverschap hoegenaamd niets van doen heeft, de lezers bespaard gebleven.

Natuurlijk zijn er andere interpretaties van het controversiële verschijnsel Reve denkbaar. Ook is het mogelijk met Romijn Meijer op sommige punten - bij voorbeeld over de door hem en anderen verkondigde stelling dat Reve's z.g. bekentenisliteratuur kwalitatief voor zijn vroegere boeken onderdoet - van mening te verschillen. Daar staat tegenover dat hij nergens is vervallen in de pretentie van de opperste wijsheid en het laatste woord. Overigens is dat bij lange na niet het enige waardoor zijn boekje zich van academisch proza en journalistiek aangenaam onderscheidt.

Hanny Michaelis

Recollections of a distant past, like these of mine, include distortions, misinterpretations and factual errors; anyone who believes otherwise about his reminiscences is being beguiled by his good intentions.

D.W. Harding

[I]

VOOR WIE EEN ZEKERE LEEFTIJD BEREIKT HEEFT IS vrijwel alles opeens twintig jaar geleden. Meer dan twintig jaar zelfs, om precies te zijn. ‘Om precies te zijn’: wat klinkt dat al weer ouderwets! Vandaag de dag zegt men het pregnanter. Precies, zegt men, precies, of nog preciezer: exact. *Hora ruit, tempus fluit*, zeiden we vroeger op zijn plat zwols, toen we de waarheid van de spreuk nog niet aan den lijve hadden ondervonden.

Precies, precies, precies... Het woord suist als een hand grint om mijn oren, het grint van de rotjongetjes die elkaar bestookten aan de zonnige oever van de rivier waar ik probeerde om mij in een bocht te wringen die lezen mogelijk zou maken. De jongetjes gooiden mijn bril zowat stuk, niet uit kwaadaardigheid, maar omdat ik binnen de vuurlinie van twee vijandige partijen terecht was gekomen. Ze gooiden zoals jongetjes twintig jaar geleden al gooiden, zelfs meer dan twintig jaar.

Zo'n twintig jaar geleden maakten de kinderen uit *Onder schoolkinderen* een indruk van onnavolgbare bestialiteit, zelfs op critici die het boek konden waarderen. Vinden de mensen na alles wat er gebeurd is die kinderen nog zulke beesten? Mij lijken ze eerder sereen. Want denk je eens in: je bent leerling in een uithoek van

Melbourne, je vader slacht overdag koeien en schapen, en voor je klas verschijnt een man in een zwart pak die geboren schijnt te zijn in een uithoek van iets dat zich Europa noemt. Die man gaat oreren over een taal die hij Frans noemt en die met zich meebrengt dat ‘a house’ plotseling ‘une maison’ heet. Moet een leerling een man die dat zegt dankbaar zijn? De kinderen die ik van deze en dergelijke deerniswekkende feiten op de hoogte moest stellen hebben mij nooit over een zorgvuldig geplaatst voorwerp laten vallen. Ze hebben me zelfs nooit met messen bedreigd.

Over Gerard van het Reve wilde ik het hebben. Meer dan twintig jaar geleden was hij redacteur van *Tirade*. Ik was net uit Australië terug en hij belde mij of ik iets had voor zijn blad. Ik bracht hem een verhaal dat hij me tamelijk hardhandig uit handen nam. ‘Wat heb je meegebracht?’ vroeg hij tiranniek. ‘Kom op met je kunst. Als het niks is kun je het meteen weer meenemen.’ Hij ging het verhaal onmiddellijk lezen en nam het tot zich in een tempo dat mij, trage lezer, verblufte. Ik hield een oog standvastig op hem gericht en ik zag dat hij na een bladzij al lachte. Verderop lachte hij harder, *innerlijk* harder, want zijn lachen gaf geen geluid. Ik kan me niet voorstellen dat Gerard ooit, bij welke gelegenheid dan ook, hoorbaar gelachen heeft.

Het verhaal heette ‘Onder schoolkinderen’ en het speelde zich af in Australië waar Gerards moeder geweest was, heel lang geleden, in de tijd dat daar een

gebrek aan vrouwen bestond. Ze kon er niets over vertellen, zei Gerard, wel alles over prijzen en zo, onbeduidende dingen, ‘maar als je haar vroeg, geef nou eens een gedegen overzicht van de flora en fauna van dat land, dan moest je niet denken dat er wat kwam.’ Gerard stuurde het verhaal dadelijk door naar zijn mederedacteuren, vergezeld van zijn beoordeling: erg goed. Zo deed de kopij toen omslachtig de ronde, want kopieermachines waren er niet.

Ik had Gerard voor het eerst ontmoet op het doctoraalfeest van een psychiater, in 1950 of 1951, de tijd, in ieder geval, toen *De avonden* nog mijn lijfboek was. Ik kende het uit mijn hoofd en mijn ogen rolden uit hun kassen toen ik iemand zo in het openbaar hoorde spreken, geheel in de trant van het boek. De auteur stelde zich voor in een virtuoze reeks schuttingwoorden en mengde zich daarna in een gesprek. Twee doktoren bespraken vakkundig een hartkwaal en Gerard ging op de leuning van een van hun stoelen zitten. Hij mengde zich in de discussie. ‘Komt van het trappenlopen,’ zei hij, ‘alsmaar de trap op en af, dat wordt te veel, dat is slecht...’ Het gesprek was verziekt en Gerard begaf zich naar de bar.

Zo'n twee weken daarna zag ik ze weer in Kriterion, Gerard en Hannie. Hij herkende me niet. Hannie herinnerde hem een paar keer aan het feest, toen schoot ik hem weer te binnen. Ik leerde ze kennen en bezocht ze af en toe in het huis aan de oude Galerij. Een enkele keer

bleef ik eten. Vóór het maal gaf Gerard instructies hoe de gast zich aan tafel diende te gedragen. Belangrijk was onder meer dat hij zijn bord niet te dichtbij de rand van de tafel zou plaatsen, want de katten moesten tijdens het eten een zo vrij mogelijke doorgang behouden. Gerard hield van harde bokking en maakte de vis vóór het broodmaal zelf zo toegewijd schoon dat de poes er krols van werd. Hij kookte een Turks gerecht waarvan je ging boeren en demonstreerde de juiste manier waarop je die boeren moest laten: de rechterarm opgeheven, de vuist gebald. Hij bestudeerde de rode plek in mijn hals die ik aan het vioolspelen dankte. ‘Heb je nou een of andere geslachtsziekte opgelopen, kerel?’ wilde hij weten en vroeg of mijn migraines ‘psychologisch’ waren. ‘Heb je niet een of andere menstruatiepil?’ vroeg hij Hannie. Hij wist iets beters, een natuurlijk geneesmiddel tegen de kwaal: ‘Aftrekken, minstens vijf maal per dag.’ ‘Van aftrekken krijg je juist hoofdpijn,’ zei ik en Hannie zei: ‘Dat zegt Hermans ook.’ Waarop Gerard beloofde dat hij een vrouw voor me zou zoeken. Hij had er dadelijk twee op het oog, een met kleine harde tietten en een met grote zachte, ik kon kiezen, het kwam voor elkaar. Dat mijn been als gevolg van mijn ongeluk op den duur stijfgemaakt zou moeten worden inspireerde hem tot een opbeurende gang door de kamer als stijfpoot. Hij knipte voor mij een regenjas uit een lege aardappelzak op een dag van plotselinge regen, toen ik niets beschermends bij me had en schoof hem eigenhandig over mijn

hoofd. ‘God zegen je, kerel,’ zei hij als altijd bij het afscheid.

Tirade ging hem ter harte. ‘Henk Meijer,’ zei hij, ‘dat is geen naam voor een schrijver. Hoe heet je moeder,’ zei hij. Het was meer een bevel dan een vraag. ‘Romijn. Dat zetten we ervoor.’ Hij nam een stuk papier en hij schreef. Hij beschouwde de indruk die de nieuwe naam maakte op meer dan leesafstand. ‘Een half pseudoniem,’ zei hij, ‘dat is modern. Zullen we het zo dan maar doen?’ Hij had het zo al gedaan. Hij was een gewetensvol redacteur. ‘We hebben nu iemand,’ vertelde hij me eens, ‘dat is een beeldhouwer en die is ook literair begaafd. *Enigszins* literair begaafd,’ zei hij, om preciezer te zijn. ‘Die brengt af en toe een verhaal en dan zeg ik, Waarom doe je dit niet een beetje anders en bekijk dat begin toch nog eens goed...’

De beeldhouwer heette natuurlijk Jan Wolkers en dat ‘enigszins literair begaafd’ lijkt me nog steeds een redelijk oordeel over het fenomeen op rupsbanden dat zo graag volhoudt dat het nooit enige steun heeft ontvangen, nooit niet, van niemand.

Meer dan twintig jaar geleden, dit alles, en nog veel meer. Nu spreekt Gerard zich uit over de zwarten. In een wereld die meende dat alle taboes waren verdwenen heeft hij nog een taboe aan het licht gebracht. Nog steeds slaagt hij erin om de mensheid te tergen. Hij is de pestkop gebleven die hij altijd al was.

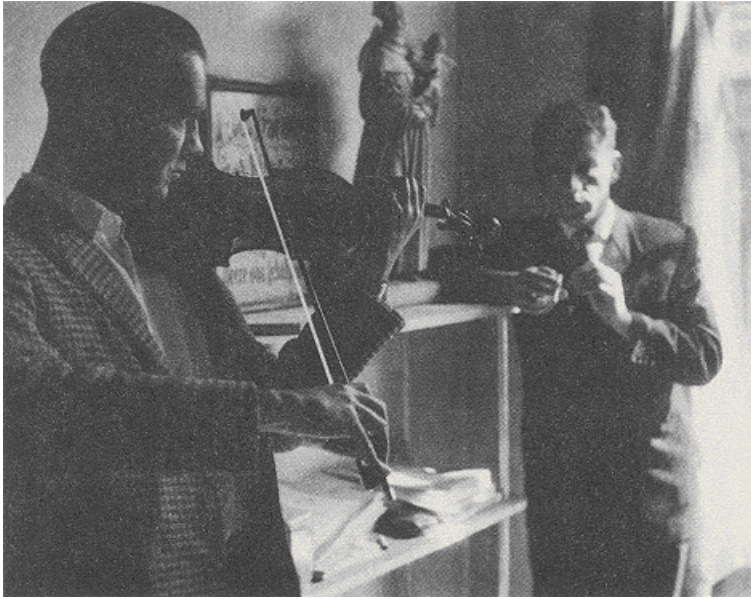
[III]

‘LIEF WONDERKIND,’ SCHREEF HIJ ME IN 1956, ‘OP 28 Juli, Zaterdag, te 20.00 uur, is er een afscheidsbij-eenkomst van de Letterkundige Salon van Mejuffrouw Frielink. Al de mensen van heel, heel vroeger komen. Ik was heel bij met *Consternatie*. Vooral dat ene verhaal, met die door zonde bezeten vader, is sterk, al is het jammer dat het een pointe heeft...’

Het was de eerste Literaire Salon van mijn leven en mijn verwachting was grandioos. Ik had gehoord dat Lucebert zijn eerste en terstond onsterfelijke verzen bij Mejuffrouw Frielink had voorgedragen en dat het oproer van onze vijftigers daar min of meer was voorbereid.

Het was dan ook schitterend weer op die zaterdag. Twee mensen hingen wuivend naast elkaar uit het zomerse raam van het huis in de Valeriusstraat: Gerard en zijn vrouw Hannie. Omdat we precies ‘te 20.00 uur’ waren aangekomen, was er behalve de Van het Reves en de rustige Mejuffrouw Frielink geen mens. Haar huis was zo maar een huis en bij het handjevol mensen dat op den duur binnenliep was geen enkele afgezant van ‘al de mensen van heel, heel vroeger’.

Het literaire gedeelte van de avond begon om een uur

Links: P.

(‘... een zeer geleerd en ontwikkeld man, maar, zo mogelijk, nog eigenwijzer dan mijn grootvader van moederszijde.’ Gerard Reve, *Op weg naar het einde*. Amsterdam, 1963, pag. 99.)

of negen. Gerard leidde het gebeuren. Hij noemde een paar lezers en stelde na een uur een korte pauze voor van vijf à zes minuten. In die pauze sprak Hannie iemand die zich een mening veroorloofd had weergaloos tegen. Gerard vond het wel leuk, dat geschetter. Hij kwam op haar toe en legde even zijn handen op haar schouders. ‘Ik heb een intelligente vrouw,’ zei hij. HEERLIJK vond Hannie zulke hooglopende discussies. De pauze woekerde voort tot een minuut of veertig en tijdens al die minuten drong Gerard er bij me op aan dat ik op de fiets zou stappen om ‘werk’ te gaan halen. ‘Dan lees je dat verhaal van die door zonde bezeten vader...’ Ik deed het niet, want ik zag tegen de hele wereld op als tegen een berg in die tijd. Mijn gebrek aan lef bood een eerbiedwaardige aanwezigheid alle kans om zijn toehoorders het volle pond te geven.

Zijne Eminentie was een gepensioneerde leraar klassieke talen, witte snor, witte sik en een vrouw die breeduit in zijn buurt zat in een pikzwarte japon. Zodra Gerard hem als dichter aan ons voorstelde ritselde het boven de bank waarop we zaten dat deze man bij welke gelegenheid dan ook zijn verzamelde werk in zijn schooltas bij zich droeg, honderden en honderden kwatrijnen waarvan er nog nooit ergens een afgedrukt was. Gerard las ons de les: na het lezen zou een tweede, enigszins kortere pauze worden gehouden ‘van laten we zeggen vier à vijf minuten’ om adem te scheppen voor een vruchtbare uitwisseling van gedachten.

Al gauw nadat de leraar zijn tas had ontsloten, werd onze bank in de achterkamer een schoolklas. De kwatrijnen gaven ons eerst onderdrukt en daarna onhoudbaar de slappe lach, ook al gingen ze over het Leven. Onze rood bezwete zomergezichten brachten de oudleraar niet van de wijs, integendeel, ze gaven hem kracht om na zo'n vierhonderd regels over te gaan op het voordragen van zijn vertalingen van de *Duineser Elegien* die hij in hun totaliteit bij zich droeg.

Gerard had zich keurig beheerst en hij leidde de discussie waardig. Hij zei dat hij de vertalingen heel erg mooi had gevonden, de betekenis mooi weergegeven, het ritme, de klank. 'Maar wat ik mis is de continuïteit,' hield hij ons voor en zijn arm maakte een verklarend gebaar. 'De *continuïteit*,' herhaalde hij, bij wijze van verduidelijking.

'Wel,' zei de dichter en ging zwaar verzitten. 'Voordat ik ze aan iemand liet zien heb ik ze aan mijn vrouw voorgelezen, want ik heb een goede critica in mijn vrouw...'

'Beter één critica in de hand dan tien in de lucht,' zei Gerard begrijpend en daarop liep de discussie spaak. Bij de wanorde die volgde trok de dichter eindelijk een beteuterd gezicht.

'Fijne Zachte Boy,' schreef Gerard me. 'Ik moet je namens de gehele redactie van *Tirade* nadrukkelijk vragen om toch vooral weer iets te maken. Kom eens langs en neem een paar maatjes goedkope oude jenever mee.'

Veel kusjes van Gerard.’ De afzender op de envelop heette G.K. Van Het Reve Doornbusch, Oudezijds Achterburgwal 55.

Op die Oudezijds zocht ik hem af en toe op in de tijd dat hij verklaard had nog uitsluitend in het Engels te zullen schrijven. Tegenover zijn werkende huisvriend Wimie legde hij verantwoording af van zijn dag: boodschappen gedaan, brief-geschreven, aan de kunst gewerkt. Tijd werd nuttig besteed. Wanneer het bezoek hem 's avonds lang genoeg had geduurd, gaf hij dat aan door zich uit te kleden voor het slapen gaan. Toen hij nog op de Galerij woonde had hij al die gewoonte. ‘Even mijn lul laten zien,’ dreigde hij eens voor mijn vertrek en hield, bij Hannies kreten van afkeer, een enorme peen bij zijn gulp, als compromis. Hij werkte verwoed aan toneelstukken en ontwikkelde een toneeltheorie die hij me eens heet van de pen voorlas zodra ik een voet binnen de deur had gezet. Af en toe onderbrak hij zichzelf opgewonden met een ‘zo zit dat’ of ‘dat is de theorie die ik hier ontwikkel’. Ik hoorde er niet meer in dan een verstoppende brei platitudes, maar Gerard was bloedserius. Toneel, God, politiek, wat ook, zijn ernst is altijd zijn minst opbeurende kant gebleven.

Hij was arm in die tijd en het toneel was een van de bierkaaien waartegen hij vocht. ‘Ik heb altijd hard gewerkt. Altijd veel weggegooid, veel verscheurd,’ had ik hem in 1954 horen zeggen, ten huize van de familie Prinsen-Geerligs waar ik een wereldfestijn had ver-

wacht in plaats van een kopje thee. Hij had me een hand gegeven, omdat ik de prijs had gewonnen die hij als eerste gewonnen had. ‘Ben jij de gelukkige?’ had hij achteloos gevraagd.

Op het dak van het oude huis aan de Oudezijds waar hij soms stucadorend op de grond zat heb ik foto's van Van Het Reve Doornbusch gemaakt in houdingen die hij zelf bepaalde. Hij had een donker pak voor de gelegenheid aangedaan en vond het heerlijk om te worden gefotografeerd.

Bij die prijsuitreiking in 1954 vertelde hij nog dat hij zelf niets had voorgelezen, indertijd, maar in plaats daarvan een ‘brallerige speech’ had gehouden over zijn visie op de literatuur. Ook zei hij nog dat het jaar waarin hij en Hannie de prijs hadden gekregen ‘toch wel’ een hoogtepunt was gebleven. Hoogmoed misschien, maar hoogmoed komt niet altijd voor de val. Wat hij toen zei is nog steeds tamelijk waar.

[III]

‘...EN TOEN IK HEM VOOR HET EERST LEERDE KENNEN, dacht ik: Is dat nou de grote schrijver? Zo'n *jongen*.’ Suzie heette degeen die dat zei en ze is uit mijn leven verdwenen. Het was november 1951. We hadden in de Koestraat bij een van de goedkoopste Chinezen geeten, een stuk of zeven minder vermogenden aan een tafel, ik kende ze nauwelijks. Ik herinner me James Holmes en Hannie die iets schandaligs wist te vertellen over prins Hendrik en de bordelen die hij bezocht. Omdat er tijdens het eten treurige muziek uit de luidspreker vloeiende, verzakte Gerard in treurigheid. ‘Kan dat ding niet af?’ vroeg hij zacht en iemand gaf het verzoek door. Gerard had een gave voor treurigheid die aanstekelijk werkt, zo aanstekelijk als zijn spreek- en schrijfstijl. De literaire tijdschriften stonden in die jaren vol Van het Reve en bij Reinders spraken de jongeren plechtig en landerig in de trant van Frits van Egters over al die lieve mensen, allemaal zeer lieve mensen enzovoort en dat nog wel in een tijd waarin Gerard zelf *De avonden* verdoemde als ‘journalistiek’. Tegen dat oordeel maakte hij later weer gegronde bezwaren die binnenlands nieuws werden, zoals al zijn uitspraken. Ik herinner me uit die voortijd een uitspraak van James Holmes: ‘Ik

denk dat hij eigenlijk een gewone romanticus is, alleen is de manier waarop het eruit komt heel anders en ik denk dat dat waardevol is voor Nederland.' James Holmes zei dit in een tijd waarin de romantiek nauwelijks mocht worden genoemd, zo'n dertig jaar voordat Reve min of meer officieel als 'decadent romanticus' zou worden geboekstaafd.

Hij veroordeelde zichzelf even hard als zijn collega's en zette zich alleen tot arrogantie wanneer schrijven ter sprake kwam. Toen ik hem vroeg of hij muziek maakte, zei hij: 'Zo veelzijdig ben ik niet, kerel.' Zo'n inschikkelijk antwoord zag ik als een teken van erkende wederzijdse verwantschap en zodoende draaide ik eens geestdriftig de plaat voor hem waarop Joyce het Anna Livia Plurabelle fragment uit *Finnegans Wake* voorleest. Gerard leende niet meer dan een half oor aan Joyce's wegebbende stem in het verhaal van de twee roddelende wasvrouwen die aan de oever van de Liffey langzaam veranderen in een boom en een steen. Zodra de plaat afgedraaid was, declameerde Gerard tot mijn ontsteltenis: 'O geef mij buffels buffels buffels,' daarmee een van Bert Schierbeeks vroege meesterwerken citerend, het fragment dat ik Schierbeek zelf had horen voordragen op een uitzonderlijk rumoerige Podiumavond waarop een Spaans doende zangeres in een regen van proppen papier van het podium weggehoond werd en W.F. Hermans krakerig stijf een stuk uit zijn *Donkere kamer* voorlas. 'Ook mooi,' zei een meisje dat voor me zat te-

gen zoiets als haar verloofde. Schierbeeks kudde buffels was al gauw tot een gevleugelde spreuk geworden voor alles wat mateloos slecht was, onwaarachtig vooral, want dat was een woord dat Gerard geregeld gebruikte in die dagen. ‘Dat kan ik niet goedkeuren,’ verduidelijkte hij zijn oordeel over James Joyce. ‘Zoiets keur ik niet goed.’ Zijn oordeel was even snel als onwrikbaar.

Dat hij Joyce op dezelfde weggooiplank plaatste als Schierbeek haalde de grond van onder mijn voeten. Joyce was dus niks, evenals Vestdijk met wie ik destijds dweepte. Alleen zijn essays waren ‘mooi’ en dat mocht ook wel, gezien wat Vestdijk in zijn *Zuiverende kroniek* ter verdediging van *Werther Nieland* had geschreven. Mulisch was uiteraard helemaal niks en zijn succes maakte Gerard razend. ‘Hij is ook nog zo brutaal als de beul,’ vertelde hij in verband met een diner na afloop van een boekenweekverkoop in de Bijenkorf waarbij Mulisch en Van het Reve op een verkeerde plaats aan de tafel waren gaan zitten. ‘Toen die vrouw dat tegen me zei, sprong ik op als een veer,’ zei hij. ‘Maar Mulisch zei: Geen sprake van, ik blijf hier zitten!’ Een kop lag gauw gesneld in het zand en Gerard was niet nieuwsgierig naar de mening van andersdenkenden. Van werk dat hem niet onmiddellijk aansprak nam hij geen kennis. Om een of andere reden verklaarde hij Lucebert tot een groot dichter en een verstandig mens, ‘zeer hysterisch, maar daar kan ik wel inkomen’. Verder toonde hij zich in mijn bijzijn alleen geestdriftig over de grote Russen,

Toergenjew voornamelijk. Hij las weinig boeken tot hun bittere eind, maar wat hij las kende hij zo'n beetje van buiten, zoals Sandforts vertaling van Célines *Voyage au bout de la nuit*, en later *Lolita*, waarmee hij opeens, tamelijk verbluffend, wegliep in een tijd waarin de jongens al meer voor hem betekenden dan een meisje van twaalf. Het was vooral het voortdurend *suggereren* van het verbodene dat hem aantrok in de virtuoze taal waarom hij Salinger ook waardeerde.

Lang voordat ik Gerard in het kantoor van Van Oorschot *Lolita* in details hoorde navertellen, had ik eens, op de Galerij nog, vóór het eten zijn verhaal 'Gossamer' moeten lezen, waaraan hij net de laatste hand had gelegd. Lezen in de nabijheid van anderen vind ik verschrikkelijk en ik werd daarbij nog gestoord door de omstandigheid dat Gerard zijn verhaal zonder meer als een meesterwerk beschouwde. 'Heb je het uit?' vroeg hij, 'vind je dat niet schrijnend, hoe die jongen...' 'Wat een rotjongen hè,' riep Hannie er doorheen. Ik wees hem op een zin in het verhaal die vrijwel letterlijk voorkwam in *Werther Nieland* en hij zei: 'Jij kent mijn werk beter dan ik.' Hij kon zulke kritiek makkelijk aanvaarden.

Nu weet iedereen zo'n beetje alles van hem, mijn herinneringen zijn kruimels. 'Gossamer' verscheen in *The Acrobat* dat in Engeland viel als een baksteen. Gerard gaf me korzelig een exemplaar van het boek dat hij zelf had gebonden in de kaft van het volledig vergeten *Ik*

verkoos de vrijheid van Victor Kravchenko. Hij krabbelde weinig hoffelijk zijn handtekening in het boek en de datum in het Engels: 5 March, 1956. ‘Hier,’ zei hij en ik nam het boek van hem aan.

‘Moet hij nou dát exemplaar hebben?’ vroeg Hannie.

‘Ik heb al zo veel boeken weggegeven...’

Ik troost me zo goed mogelijk met de gedachte dat *The Acrobat* verpakt in Kravchenko's bewogen kunstwerk een unicum is, een postzegel waaraan een voortand ontbreekt of zoiets, en het boek was toch niet echt aan mij besteed. Ook nu, wanneer ik het inkijk op tamelijk willekeurige plaatsen, vind ik het Engels voornamelijk bizar. In het Engels is Van het Reve geen Engels en geen Van het Reve.

[IV]

IK HERINNER ME EEN ENIGSZINS VERBOUWEREERDE bespreking van *The Acrobat* in een Engels zondagsblad, in de toonaard van: ‘Hoe kan iemand die zo over het leven denkt zelf nog leven?’ De vraag is wat truttig en het antwoord hangt nog steeds in de lucht. Ook staat het genoteerd, van bladzij tot moeizame bladzij, regel tot regel.

Wat bij mijn weten nergens genoemd is, is de verwantschap van de verhalen in *The Acrobat*, in hun uitbeelding van grotesken, religieus geëxalteerde halfgaren, verminkten en idioten, en ook in hun zonderlinge humor en plechtstatige stijl, met het werk van de Amerikaanse schrijfster Flannery O'Connor die veel geheider dan Gerard katholiek was en jong stierf aan de lupus die haar had verlamd. ‘Ik ben niet mystiek van aard en ik leid geen vroom leven,’ schreef ze in een van haar prachtige brieven, verzameld in *The Habit of Being*. ‘Niet dat ik op belangwekkende of genoeggen verschaffende zonden kan bogen (ik ben me te zeer van de duivel bewust)...’ Haar verhalen zijn dikwijls gruwelijk en sardonisch. De Amerikanen zijn met zulke gruwelen wat meer vertrouwd dan de vriendelijke Engelsen en het is dan ook niet zo'n wonder dat het in eerste instantie

Amerikanen waren die zich geestdriftig toonden over de verhalen en er een of twee opnamen in *The Paris Review*.

In 1964 ontmoette ik in het huis van Kay Boyle in San Francisco Max Steele, een van de redacteurs van *The Paris Review*. Het eerste wat hij me vroeg was of ik Van het Reve kende, en of hij nog schreef. 'Zijn verhalen kwamen voor ons precies op het goede moment,' zei hij. 'Ze waren toen precies wat wij zochten.' Max Steele was, geloof ik, de schoonzoon van Kay Boyle. Hij was een wat onduidelijk persoon van wie mij werd verteld dat hij 'een of andere gek' was die ook een beetje knoeide in onroerend goed.

Gerards homosexualiteit was geen gesprekstof in die begintijd, althans niet in mijn bijzijn. Het openhartige lag nog in de kiem besloten. Gerard sprak over rauwe wortels en vitaminen. Hij was in die dagen aan rauwkost verknocht en wist precies hoe je een gezond leven moest leiden. Geen wortel was rauw genoeg, naar zijn smaak. Hij liet me opsommen wat ik al zo op een dag in mijn mond stak, om me daarna te berispen: 'Dat is helemaal verkeerd, kerel, helemaal verkeerd.'

Het is nooit eenvoudig geweest om goed bij hem te doen. Zijn Engelse periode lag al weer achter hem, het was niet tot een 'werelddoorbraak' gekomen. Hij kreeg een geldprijs voor een toneelstuk in manuscript dat hij zelf 'niet zo erg goed' noemde. En hij werkte aan een roman over zijn Londense jaren die halverwege bleef

liggen of in zijn geheel door hem afgekeurd werd. ‘Ik vind het maar een soepje,’ vertelde hij me, en de enkele fragmenten die ik ervan las waren merkwaardig levenloos.

Wat deed hij eigenlijk in Londen? Onduidelijke dingen. Hij werkte er een poos in een ziekenhuis, geloof ik, als zaalknecht of iets dergelijks. Ik vroeg hem eens wat hij gezien had. ‘Geen cultuur,’ zei hij eenvoudig. ‘Als ik ergens in het buitenland ben ga ik het liefst naar buurten als de Zeedijk.’ Cultuur verpestte ook verhalen die bij *Tirade* binnenkwamen, ‘...en dan zitten er zo gezellig een paar mensen bij elkaar en dan staat er een mooi stukje muziek aan van Bach of van Ravel...’ Wel was hij doordrongen van het marktgebeuren en wist hij van groente en fruit nauwkeurig de prijs. Wanneer iemand een dienst van hem vroeg, iets meenemen uit of naar Nederland, was hij strikt betrouwbaar. Ik weet niet waarom sommige mensen zich over die betrouwbaarheid zo verbaasden. Hij wekte de indruk niet, blijkbaar. Een kennis vertelde me dat hij er in gezelschap bijzat ‘alsof hij helemaal niet begreep waarover we praatten’. Misschien was hij gewoon afwezig of speelde het Engels een rol. Het aantal onderwerpen dat zijn aandacht gaande hield was beperkt en in het Engels werd hij nooit erg bedreven. In ieder geval was degenen die mij het verslag uitbracht communist, wat voor Gerard toen al gelijkstond aan een politiek warhoofd. Hij las bij voorkeur politieke geschriften die het marxisme als waanzin aan de kaak stelden.

Schrijven was moeizaam, stapvoets, soms pas op de plaats, en dat zou het altijd blijven. ‘Jij zult ook wel een tobber zijn,’ zei hij eens tegen me en dat was voor mij een teken van erkenning, de hoogste lof die ik me kon wensen. ‘Toen *De familie Boslowits* als boek uitkwam heb ik één komma veranderd,’ zei hij, ‘en die komma heeft me nog dagenlang hoofdbreken bezorgd.’

Al was Gerard dan misschien niet zo brutaal als Harry Mulisch, wanneer het om het bedingen van geld ging was hij een zwaargewicht. ‘Kijk eens,’ vertelde Geert van Oorschoot mij eens vanachter zijn dikke sigaar, verdrietig omdat Gerard zijn heil bij een ander gezocht had (‘een jongen die ik nog op schoot heb gehad’), ‘Gerards standpunt is altijd geweest: voor geld doe ik *alles*.’ Eerder had ik hem Gerard juist om die eigenschap horen prijzen: ‘Dat is een zeer zakelijke jongen.’ Zelf vertelde Gerard me hoe hij een hoog bedrag voor het vertalen van Pinters *The Caretaker* had losgekregen. ‘Ik had wel in de gaten dat Pinter mij voor die vertaling wilde hebben.’ Hij werd door mensen bezocht die hem een prijs boden die hen redelijk leek. Hij had die mensen teatraal in zijn kamer heen en weer laten lopen als antwoord op zijn ‘onmogelijke’ eisen en hij had een van hen toegeroepen: ‘Je gulp staat open!’ Door middel van deze en dergelijke beledigingen werd het onmogelijke mogelijk gemaakt.

Van Oorschoot had gelijk: hij was een zeer zakelijke jongen. Of hij voor geld *alles* deed, weet ik niet. Ik heb

het hem nooit gevraagd en ik hoef het ook niet te weten. Wel heb ik hem gevraagd wat dat voor iemand was, die Pinter. Gerard hield zijn hoofd scheef. Het ging wel, een beetje glad, hij had iets weg van een behendige handelsreiziger.

Wie het gladst van die twee was kan ik niet zeggen, maar in elk geval kreeg Gerard zijn zeer zakelijke bedrag voor een prachtige vertaling waarin een blunder was blijven hangen: ‘Venetiaanse blinden’ voor ‘Venetian blinds’. Zelfs in zijn blunders was Gerard klassiek.

[V]

IK LIEP EENS BIJ VAN OORSCHOT BINNEN TOEN GERARD er zat te vertellen over zijn breuk met Pannekoek. Het verhaal liep op zijn einde en ik hoorde weinig details. Het ging over lenen, geloof ik, en het niet teruggeven van het geleende. Gerard had doorslaggevende bezwaren tegen het ‘vrolijke kunstenaarsleventje’ waaraan Pannekoek vrijheden ontleende ten opzichte van persoonlijk bezit. ‘En ik zeg tegen hem, Jij gaat jouw weg, ik ga de mijne,’ vertelde hij. ‘Ach ja, leven en laten leven zeg ik altijd, leven en laten leven...’ Hij keerde zich naar mij. ‘Hoe gaat het? Ik heb hem zijn pseudoniem bezorgd,’ zei hij tegen Geert van Oorschot, ‘en tot dank krijg ik niets dan slechte recensies.’ Hij grinnikte om mijn stuk in *Hollands Maandblad* dat minder uitbundig was dan de juichkreten die bij het verschijnen van zijn ‘brieven’ waren losgebarsten. ‘Het ligt jou niet, dat soort werk,’ zei hij. ‘Al dat moderne gedoe...’ Hij deed een greep naar zijn kruis in het gebaar van wat hij de ‘masturbatio sine qua non’ noemde. Hij zag geen kwaad in het stuk waarop ik veel boze reacties kreeg en waarin bedenkingen staan die nu de halve wereld tegen zijn latere werk heeft geopperd. Hij praatte over het succes van de ‘brieven’ alsof hij het van woord tot

woord had berekend. ‘Je moet zo schrijven dat het nog nèt kan, dat ze je nèt niet kunnen pakken.’ Over een interview van Iemand - was het soms Hermans? - zei hij: ‘Het was wel goed, maar was het nu ook zo dat het de mensen meteen naar de winkel deed hollen?’

Gerard was een koploper, een trendsetter die de nostalgie had ontdekt lang voordat de Nostalgie werd geboren. Aan de muur van zijn kamer hing een foto van het treurigste echtpaar dat ik ooit vereeuwigd gezien had. Gerard wist altijd waarnaar je keek, waarnaar je luisterde. ‘Die hebben het niet slecht getroffen,’ zei hij met een vertederende blik op het neerslachtige bruin. Diane Arbus bestond toen nog niet. En wanneer vriendin Fritsie in geldnood verkeerde stuurde hij haar een royale postwissel met een specificatie als ‘wegens overspel’ om haar gang naar het postkantoor te verzwaren.

‘Een zeer zakelijke jongen,’ zei Geert van Oorschot meer dan eens. Ik merkte wel eens iets van die zakelijkheid. De uitgever van VANDAAG had van hem zowel als van mij een verhaal opgenomen zonder toestemming te vragen. Als antwoord op ons protest stuurden die mensen excuses, twee bewijsexemplaren en een karig loon. Gerard spoorde me aan om, net als hij, naar de advocaat van het VVL te gaan, en ik ging. Het was de eerste advocaat die ik bezocht, ik hoorde hem aan. Natuurlijk moest ik die excuses niet accepteren, geen enkele sprake van. Bruisend van energie stelde de advocaat zich op aan mijn kant. ‘Dan zullen we het de heren eens laten

weten,' enzovoort enzovoort. Een week later belde ik hem. Hij had contact gehad met VANDAAG en hij had zich beraden. Nu vond hij opeens even energiek dat ik, voor dit ene speciale geval, het excuus beter zou kunnen aanvaarden, onder handhaving van het ongelijk van de uitgever. Enigszins verbluft zei ik dat het zo zou gebeuren. Ik sprak Gerard later. Had hij het herziene advies opgevolgd? Geen sprake van. Hij had niets aanvaard en hij won het geding. Hij kreeg f500,-, als ik het bedrag goed heb onthouden. Dat was een hoop geld in die tijd.

Zelf liet Geert van Oorschot zijn eigen zakelijkheid wel eens verdringen door zijn bemoeizucht. Geert deelde graag cijfers uit aan zijn schrijvers. 'En ik zeg tegen Gerard, *Nou* ga je schmieren,' zei hij eens tegen mij, toen de brieven al bandeloos verkochten. Ik denk niet dat 'schmieren', zakelijk gezien, het juiste woord was op de juiste plaats. Gerard ging weg bij Van Oorschot. Misschien stak er een zekere wraak in dat 'schmieren', wraak op de *Tirade*-redacteur Van het Reve die mij vermaakt vertelde dat Geert van Oorschot steeds verhalen inzond onder steeds weer een ander pseudoniem dat terstond als het zijne herkend werd. 'En die verhalen weigeren wij dan steeds,' zei hij. Wat waren dat voor verhalen? 'Heel hevige drama's altijd en dan ook nog zonder enige humor.' Deze weigeringen hebben het succes van Van Oorschots verhalen overigens al even weinig in de weg gestaan als mijn kritiek het succes van de 'brieven'.

Voor een groep Amerikaanse studenten heb ik ergens in Scheveningen lang geleden eens een lezing gehouden over de verwantschap tussen J.D. Salinger en Van het Reve, 'both writers whose comparative smallness of output is matched by the extreme refinement of their technique'. De vergelijking bood mij de kans om Van het Reve te introduceren aan de hand van iets bekends, maar het was lang niet allemaal *sales-talk*. Ze lijken in veel opzichten op elkaar. *Nine Stories* vertoonden na *The Catcher in the Rye* eenzelfde verstrakking van vorm als *Werther Nieland* na *De avonden*, eenzelfde virtuositeit in het schrijven van onthullende dialogen, een verwante humor, bij wat mij een 'thinning of material' leek. 'Signs of repetition began to be seen in their work,' vertelde ik die studenten op de man af. Ze waren op een of andere rondreis die niet in werkeloosheid mocht ontaarden, vandaar de lezing die ze weghield van het strand. 'There came a sense of strain in their writing and one began to wonder whether the sources that had never been *very* rich might run dry altogether.' Beiden schreven werk dat naar niets vooruitwees, ze waren afgoden van een generatie, kinderen en pubers stonden centraal en een religieuze betrokkenheid deed zich steeds duidelijker gelden. Wat Irving Howe schreef over Salinger, zou ook voor Van het Reve kunnen gelden: 'There is religiosity, but little of precise religious thought or that struggle with the demons of disbelief which all serious believers know.'

Van het Reves vermogen om zich te vernieuwen heeft mij vaak verbaasd. Zijn doorbraak naar de 'brieven', de bevrijding van de strenge wetten die hij zichzelf had gesteld kon misschien enigszins worden voorzien door wie hem wel eens op dreef hadden gehoord in de huiskamer. Zelf geloof ik dat Fritsies exuberante spraakwater een zekere invloed heeft gehad op 'the transition from strict functionalism to a kind of glorified irrelevance' waarin bijzaken opeens tot hoofdzaken werden verheven, zoals in Salingers *Zooey* gebeurt, en sterker nog - of zwakker, als je wilt - in *Seymour; an Introduction*. 'A similar I-know-what-you're-going-to-say-about-me attitude characterizes Van het Reve's *Letters*, the same self-defence implicit in the irony, the same halfmocking reference to God, which I suspect is a deliberate playing down of the writer's basic seriousness.' En mijn spijtige conclusie, zo dicht bij de eeuwige zee, was dat de thema's, dat van de Glass familie bij Salinger, en sex-dood-religie bij Van het Reve, de uitputting nabij waren en dat beide schrijvers een punt hadden bereikt 'beyond which there is little hope, a point of writing with ever greater virtuosity about writing about whatever cannot really be written about, or, in other words, about nothing at all.'

Die woorden sprak ik toen uit tegen dat groepje mij onbekende studenten. Ze kwamen me na afloop bedanken, want Amerikaanse studenten zijn beleefder dan Nederlandse. Dat Salinger al in geen jaren iets meer van

zich heeft laten horen is evenmin een gevolg van die woorden als de hardnekkigheid waarmee van Reve het ene boek na het andere blijft verschijnen.

[VI]

‘HET KOMT ER MAAR OP AAN IN HET LEVEN OM TOT klaarheid te komen.’ Een uitspraak uit een van de brieven, of een die ik regelrecht uit zijn mond heb vernomen? Nee hoor. De wijsheid komt uit hetzelfde boek als de volgende overpeinzing: ‘Het land, ja, dat mag ik wel dadelijk zeggen, daar heb ik het nooit op begrepen gehad. Ik heb het altijd triest gevonden met zijn modderpoelen zonder eind, zijn huizen waar de mensen nooit in zijn en zijn wegen die nergens naar toe gaan. Maar wanneer daar de oorlog nog bijkomt, is het niet om te harden. Op de glooiingen was de wind, rauw, van alle kanten komen opzetten...’ Dit is de stem van Céline zoals hij doorklinkt in J.A. Sandforts meesterlijke vertaling van zijn *Voyage au bout de la nuit*. Het boek was een tijdlang Gerards tweede bijbel en het heeft sporen nagelaten in zijn werk. Ik vond de vertaling onlangs in een nieuw winkeltje in de Oude Hoogstraat, uitgave Mulder & Co, een kloek boekwerk waarover iemand een pot thee of zoiets moet hebben uitgegoten, Paul te Stroete misschien die zijn naam er onuitwisbaar in schreef (juli '75). ‘Hier is niet een alle schrijftrucs kennend auteur aan het woord,’ schrijft Prof. Dr. Valkhoff in zijn bewonderende inleiding, ‘doch een *mens*, een

waarachtig mens, die zijn toorn, zijn droefheid en zijn haat uitstort als een ziedende bergstroom van woorden.’ En zo is het. Bij een grandioos boek hoort een ‘waarachtig mens’ en geen slechtaard die ‘alle schrijftrucs’ onder de knie heeft. Zo kun je een piano ook beter laten bespelen door een hart van goud dan een bandiet die zijn toonladders heeft gestudeerd.

Is Gerard een ‘waarachtig mens’, dat is de vraag. Dat hij ‘intelligent’ was stond toen al vast. De psychiater van het doctoraalfeest die ik de brandende kwestie had voorgelegd zei het, na enige aarzeling: ‘Ja, hij is wel intelligent.’ Adriaan Morriën zei: ‘Op één punt heeft hij natuurlijk een borende intelligentie,’ en vertelde in een moeite door hoe Gerard eens bij de fatsoenlijke Prinsen Geerligs een man ter sprake gebracht had, ‘en die man stak zo zijn penis in de mond van dat kleine meisje’ en zo verder. Koos Gerard ‘penis’ uit respect voor mevrouw Prinsen Geerligs die zelden of nooit moe werd van het uitdrukking geven aan haar legendarische afkeer van ‘vieze woordjes’? Of fatsoeneerde Morriën Gerards tekst? Misschien hoor ik het nog eens. Ik weet alleen dat Gerard zich, toen ik hem leerde kennen, al van het woord ‘intelligent’ meester gemaakt had en er een hoogst persoonlijke betekenis aan gaf. Nu hij zich het woord had toegeëigend was bijna niemand meer intelligent. Gomperts had ‘een zeer middelmatig verstand’, een andere oud-redacteur van *Libertinage* was een aardige man, ‘maar niet interessant. Wat hij zegt is niet interessant.’

Vanwege mijn geestdrift voor *De avonden* en de rest probeerde ik om en nabij 1950 zoveel mogelijk aan de weet te komen. Ik ontmoette een jongen die Gerard eens met een *stalen gezicht* aan iemand de vraag had horen stellen: ‘Zeg, hebben jullie thuis ook zo'n lullofoon?’ Op de Amersfoortseweg kreeg ik een lift en ik vroeg de chauffeur of hij het boek had gelezen. Aan het stuur zat een goedaardige mijnheer die in Putten woonde, of in Oldebroek. Ik verhul de feiten een beetje, want het betreft hier een gereformeerde dominee in zo'n soort plaats. *De avonden?* Hij had het gelezen. ‘En vind jij dat mooi,’ daagde hij me uit, ‘zo'n jongen die zijn eigen vader en moeder zo aan de grote klok hangt?’ Zo had ik er nooit over gedacht, al had ik mijn vader horen zeggen: ‘ze verdenken hem ervan dat hij zijn ouders in dat boek uitgebeeld heeft.’ ‘Ja, ik heb hem daar ook wel ontmoet,’ zei de dominee. *Daar* was Amsterdam waar we vandaan kwamen. De ‘sfeer onder de studenten’ vond hij erg slecht in die stad. ‘Ze leven daar allemaal met elkaar,’ onthulde hij. ‘En laatst sprak ik zo'n jongen en ik zei tegen hem, Kun jij je zo slecht beheersen?’ De dominee zag Gerard als een van de hoofdschuldigen aan deze misstand, het toenemende gebrek aan beheersing. Zijn verontwaardiging was toch een groter blijk van respect dan de nonchalance van een goddeloze Amsterdamse arts die hem kende: ‘Gerard? O, dat is een lieve jongen’. Om Gerard zo te noemen moest je wel erg sterk in je schoenen staan. De vader van die dokter had veel

schrijvers gehad als patiënt, vandaar die vertrouwdheid. ‘Kinderen zijn het,’ zei de dokter, ‘*kinderen!*’ Maar voor de jonge psychiater die hem ‘wel intelligent’ had genoemd en die altijd in American aan de leestafel werkte in de tijd dat Mulisch en Vinkenoog enzo zich geregeld door de huismicrofoon lieten oproepen, was hij een groot schrijver. Ik zat eens bij hem aan de tafel. Gerard liep binnen, op- noch omkijkend, een strakke blik, een snelle pas regelrecht op ons af. ‘Ik wist dat ik je hier kon vinden,’ zei Gerard tegen de psychiater. ‘Je weet dat ik je alleen opzoek als ik heel erg bedroefd ben.’ De kerk kwam ter sprake en Gerard kende geen genade. ‘Alle christenen moeten worden doodgeknuppeld, alle kerken platgebrand.’ De psychiater zei een smerig versje op waarin een dubbelzinnige fluit voorkwam en dat ik verder helaas ben vergeten. Gerard vertelde van een nacht die hij in Londen bij het Leger des Heils had doorgebracht. ‘En dan was er zo’n vent, die ging zo rechtop in zijn bed zitten en toen pakte hij zo zijn lul vast... Dat doe ik ook nooit meer.’ Ik wist waarover hij het had, want ik had zelf wel eens in zo’n tehuis geslapen, tussen rochelende en hoestende daklozen. Gerard vertrok, minder bedroefd, kort van afscheid.

Hij had dat vermogen tot onafhankelijk komen en gaan, ook bij zich thuis, bezoek of geen bezoek. Ik had bij ze gegeten en Hannie had hem een paar maal uitgescholden. ‘Jongen je bent belachelijk! Je bent walgelijk!’ Zijn verweer was niet verder gegaan dan: ‘Je moet niet

denken dat je leuk bent, hoor.’ Gerard moest iemand van de trein halen en trok voor die iemand wat anders aan. ‘Ziet Gerardje er zo netjes genoeg uit?’ Het ging om een vriend, denk ik nu, maar een vriend was toen nog een geheim. Als hij weg was vertelde Hannie wel eens wat. Over de begintijd van hun huwelijk toen Gerard, kostenbewust als altijd, gebruikte kapotjes uitwaste en aan een lijn te drogen hing. Op *Who's Who* vragen over *De avonden* kreeg ik geen antwoord van haar. ‘Hoor es, dat moet je hem zelf maar vragen,’ zei Hannie. ‘Ik mocht er nooit iets over zeggen van hem en later merkte ik dat hij het zelf allemaal aan iedereen rondvertelde.’ Zelf vertelde Gerard me probleemloos wie model had gestaan voor de waanzinnige vrouw in Werther Nieland dat hij tot mijn voldoening ‘mijn zuiverste werk’ noemde. ‘Maar wat *jij* ervan hebt gemaakt!’ riep Hannie bij die gelegenheid. Nu hij niet in de buurt was gaf ze de vrije teugel aan haar ontzag voor hem. ‘Gerard kan *denken*.’ Andere schrijvers die dat konden waren er niet en dat waren trouwens geen schrijvers. Behalve Gerard was er natuurlijk alleen Hermans die zich toen nog niet als humorist en Afrika-kenner had ontpopt, godzijdank. Hermans belde eens uit Groningen op een avond dat ik er was, en het gesprek duurde twintig minuten, van Hermans' kant, voornamelijk. Ze kregen het over onze onberispelijke Cals die Gerard zijn prijs had onthouden, omdat ‘Melancholia’ een te vies verhaal was. ‘Hij is wel zeer ziek geweest,’ zei

Gerard vergenoegd over Cals. Ze praatten als oude vertrouwden en Gerard pestte nu eens niet. Hij sprak Hermans moed in naar aanleiding van het een of ander. Hij grinnikte toen hij de telefoon neerlegde. ‘Hij had een paar borrels op en dan wil hij wel praten.’ Tot Hermans was moeilijk door te dringen, suggereerde Gerard in een paar onvolledige zinnen. Alleen als hij wat gedronken had, laat op de avond, gaf Hermans zich soms wat meer bloot. ‘Die vader van hem, zuster die zelfmoord heeft gepleegd...’ Gerard zette zijn bedroefde gezicht en mijn wantrouwende ik dacht aan theater in die droefheid. In ieder geval leek het niet denkbaar dat er nog ooit een generatie ontstaan zou die geen jeugd als een steen om zijn nek droeg.

Is Gerard een ‘waarachtig mens’? Zo gesteld is het een moeilijke vraag die nog maar een poosje vraag moet blijven. Gerard is hoe dan ook niet iemand die men licht vergeet. Zijn stem was zacht en toonloos, eentonig als het leven van stilstand dat hij beschrijft. Hij noemde me af en toe klootzak op een toon waaruit een zekere vertedering sprak. Over mensen bleef hij summier. Hij vertelde niet graag, had ik de indruk, zoals hij ook weldra de belangstelling verloor als je hem iets over iemand vertelde. ‘Ja, dat zijn nare mensen,’ gaf hij vaag en gemakkelijk toe, wanneer ik iemand bewogen verketterde. Wat deed het er verder toe? Wat we ook zeiden, het leidde toch immers tot niets.

[VII]

IK DENK TOCH NIET DAT ZIJN DROEFHEID THEAtraal was, bij nader inzien, al stak hij ze niet onder stoelen of banken. In *De avonden* ziet Frits een ruzie tussen zijn ouders van dichtbij: ‘Hij werd wakker en hoorde een kreet, vervolgens een geluid of iets ergens tegenop viel en stemmen. Hij sprong uit bed, snelde de huiskamer binnen, waar hij licht ontstak en opende de schuifdeuren. Zijn vader zat rechtop in bed en keek naar zijn moeder, die huilend zich heen en weer wentelde en telkens met het hoofd in het kussen dook. Ze had een zakdoek half in de mond en stiet kreten uit. “Dat is nieuw”, dacht Frits. “Ik zal water halen”, zei hij, nam een glas uit het buffet en kwam er in een oogwenk mee uit de keuken terug. Zijn moeder dronk op zijn herhaald aandringen een klein slokje...’ Het drama staat er in een paar regels, het is ‘gezien’, in het herhaalde aandringen, het kleine slokje. De ironie van ‘Dat is nieuw’ beschermt Frits tegen de gevoelens waarvan Van het Reve zijn lezers deelgenoot maakt. De onbevangen manier waarop het kleine incident wordt verteld is even onthullend als de langere tirades over de moeder waarin Frits zich tegen het eind van het boek laat gaan. Taal is een machtig middel tegen onmacht. Hannie bewonderde hem mate-

loos, schreeuwde tegen hem, bespote hem wanneer hij zich bizar gedroeg, of onhandig. Was Gerard onhandig? ‘Ina je weet, dat ik over veertien dagen ga leren autorijden?’ vraagt Frits in *De avonden*. Zo'n vijftien jaar later kon Gerard het nog niet. Wanneer zijn vriend hem naar het huisje in Friesland reed, mocht hij niet harder dan negentig rijden, anders raakte de poes voorin op schoot de draad van het uitzicht kwijt. ‘Dan gaat het te snel,’ zei Gerard en zwiepte zijn hand om aan te duiden hoe vlug het landschap dan aan de poes voorbijstoot. Poezenogen kunnen niet meedraaien zoals mensenogen, vandaar het probleem. ‘Hij kan het niet leren,’ vertelde Hannie van dat autorijden, ‘hij is er te traag voor.’ Ze schaterde. En van een journalist van *Het Parool* met wie ik vroeger wel eens uit stappen ging hoorde ik dat Gerard vroeger ook even bij die krant had gewerkt. ‘Maar dat was niks,’ zei de jongen. ‘Dan stonden er steeds allerlei berichten twee keer in de krant en zo.’ Wijst zoiets op onhandigheid?

‘Hij vindt het meeste gewoon niet de moeite waard,’ zei James Holmes. Gerard was trots op zijn bedrevenheid in het stucadoren. Ik had bij hem de ideale boekenkast zien staan, zelf gemaakt van planken en aluminium buizen. Zo'n kast wenste ik mij en dat verlangen wekte bij Gerard een werkelijke belangstelling voor mijn persoon. Hij nam me in vertrouwen, wees me op onoplosbare problemen en kansen op tegenslag waarvan ik geen notie kon hebben. Wist ik bijvoorbeeld dat

de gaten in de planken waar de buizen doorheen moesten niet meer dan de kleinst mogelijke fractie van een millimeter groter dan de buisomtrek mochten zijn? Anders kreeg je speling en speling was fataal. ‘Dat luistert ontzettend nauw, kerel, dat luistert zo ontzettend nauw.’ Zijn bekommerde blik verried een gebrek aan vertrouwen in mij als uitvoerder van zulk nauw luisterend werk. Hij onderwierp me aan een verhoor. Besefte ik hoe nauw de gaatjes voor de palletjes luisterden waarop de planken rustten? Wat er gebeurde wanneer die niet op precies gelijke hoogte zaten? De palletjes moest je zelf op lengte zagen en dat ging nog wel, want ze waren van zacht materiaal, maar wat dacht ik te doen wanneer ik toe was aan het in elkaar zetten van de kast? Had ik zoiets eerder gedaan? De bodemplank liet zich bedrieglijk gemakkelijk leggen. De volgende vergde al meer van de maker en daarna werd het een onvoorstelbaar wrikken en schuiven, beetje links, beetje rechts, heel langzaam, veel geduld, telkens stevig aandrukken op de pallen, zodat de planken zichzelf in toenemende mate klem zetten. Begreep ik wat hij bedoelde? ‘Dat is heel erg moeilijk, kerel.’ Zijn handen schetsten het aandrukken. Als het niet moeilijk en stroef ging, wist je dat je de gaten te groot had gemaakt en dan kon je de kast verder vergeten. Nieuwe planken kopen was dan de enige oplossing. Omdat hij alles nog veel beter in zijn hoofd had dan hij mij uitleggen kon, nam hij me mee naar het bedrijfje waar de buizen en staven te krij-

gen waren, op het Oudekerksplein, geloof ik. Gerard voerde het woord in de winkel, inspraak had ik niet meer. Mijn kast gaf Gerard een tijdelijke levensvervulling en ik heb reden tot dankbaarheid. ‘Je moet zorgen dat hij een beetje achterover tegen de muur komt te staan,’ zei hij. Je moest onder de voorste buizen een paar stukjes linoleum leggen bijvoorbeeld. Ik nam elk woord in acht en mijn kast staat nog steeds overeind, ondanks wat speling in het ensemble. Veel later, toen ik eens een ogenblik alleen op zijn kamer was, ontdekte ik minstens zo veel beweging in zijn samenstel van planken. Van zijn planken zijn de hoeken afgerond, terwijl de mijne scherp zijn gebleven, omdat ik niet zo'n speciale zaag had. We hebben dit punt nooit besproken. Wat de algemene afwerking betreft is Gerards kast superieur aan de mijne.

Als ik een poos niets had opgestuurd voor *Tirade* belde Gerard me op, dat wil zeggen, dan ging de telefoon al heel vroeg in de ochtend en kreeg mijn slaperig hallo als antwoord een druk mandolineorkest waaruit zich na verloop van tijd de grafstem losmaakte waarover Gerard kon beschikken. In het vroege interview dat hij aan de heer R.J. Gorré Mooses toestond staat een beschrijving van deze wijze van opbellen die aan de opgebeldde vrij hoge eisen stelde. Wees maar eens snedig, zo vroeg op de dag! Ik heb iemand gekend die door Gerard werd besnuffeld wanneer hij hem zag. ‘Jongen wat stink jij toch,’ zei hij dan. Weinig mensen hebben op zo'n mo-

ment een kruidig antwoord op de tong.

Hij liet me zijn 'Lezing op het platteland' lezen. 'Het is vermakelijk,' zei hij, 'maar verder heeft het geen waarde.' Bij het lezen schoot ik telkens in de lach en telkens als ik lachte wilde hij weten waarom. Zo groeide Gerards waardering voor zijn verhaal. 'En het mooie is dat het nog allemaal waar is ook,' zei hij.

Melle speelt er een rol in en Gerard vertelde me over Melle dat hij en zijn vrienden tegen het eind van de oorlog nog bruine bonen hadden bewaard. 'En die waren zo hard als een bikkell geworden en toen hebben ze die met een hamer stuk geslagen en...' Zijn stem zakte weg in een soort hopeloosheid en het verhaal was ten einde. Hij was schrijver, geen verhalenverteller. In *De avonden* onderbreekt Frits zijn 'gruwelijke' verhalen vaak met 'eigenlijk is het flauw' en ondermijnende binnenge-dachten in die geest.

Hij leefde een beetje tegen het wereldje aan in de jaren vijftig, hij hield er niet erg van en er was niet veel anders. Hij vertelde dat hij en Hannie af en toe gingen eten bij een schilderende mevrouw die mensen van naam op haar atelier ontving. Gerard beschreef de gerechten tot in details, alles piekfijn. 'En als ze dan later op de avond wat gaat praten dan hoor je wel waar het om gaat. Dan zegt ze dingen als, Dat is de grote schrijver van *De avonden*...' Zulke uitroepen maakten hem verlegen. 'Maar toch mag een beetje snobisme er wel bij,' zei hij. 'Zo veel aandacht krijgt de kunst niet in Nederland.'

Zo kreeg ik nog een wijze les die me shockeerde. Snobisme als verdienste? Ik was nog zo zuiver als een glas bronwater en het zou nog jaren duren tot ik de waarheid van zijn bewering zou begrijpen.